

และมีทัศนคติเชิงจริยธรรมในระดับต่ำ^๒ อาจเป็นเพราะนักศึกษาระดับอุดมศึกษา เป็นกลุ่มคนที่ชีวิตต้องเข้าไปอยู่ใน บริบทของความ "ทันสมัย" มากกว่านักเรียน มัธยมหรือประถม ด้วยเหตุดังนั้นก็จึงมีปัญหาในเรื่องของจริยธรรมหรือกฎเกณฑ์ มาตรฐานที่ใช้ในความสัมพันธ์ทั้งสี่ด้านมากที่สุด

๒. คณะทำงานด้านงานวิจัย โครงการทบทวนแผนการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๒๐, สำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, บทสรุปผลงานวิจัยทางการศึกษา, ๒๕๓๑, หน้า ๑๒๐.

ณัฐ ใจสวัสดิ์วาท. ธรรมจริยธรรมของครูไทยยุคใหม่
จริยธรรม ครูเพื่อศิษย์ สันติสุข. กรุงเทพฯ: สถาบันทางศาสนา -
๑๙๙๖.
พจนานุกรมศัพท์ ๒๕๓, ๒๕๓๖.

๓ ความเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจและสังคม

ส่วนใหญ่ของการคาดการณ์อนาคตของไทยทางวิชาการมักจะทำ โดยนักเศรษฐศาสตร์ เพราะนักเศรษฐศาสตร์มีเครื่องมือในการคาดการณ์ที่ไม่ ต้องอาศัยญาณทัศนะ หากใช้แนวโน้มของปัจจุบันเป็นเครื่องบ่งชี้ไปถึงอนาคต แต่การคาดการณ์ของนักเศรษฐศาสตร์ก็มีข้อจำกัดอยู่มาก เพราะสามารถทำได้เป็น ประเด็น ๆ ไปเท่านั้น ไม่สามารถเชื่อมโยงการในอนาคตแต่ละประเด็นเข้าหากัน เพื่อสร้างภาพอนาคตของสังคมที่เป็นองค์รวมได้อีกทั้งการคาดการณ์ของนัก เศรษฐศาสตร์ยังต้องตัดปัจจัยด้านอื่น ๆ ' นอกเหนือจากด้านเศรษฐกิจออกไป ทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่ปัจจัยเหล่านี้ล้วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในการสร้างสภาพการณ์ ของอนาคต ฉะนั้นการคาดการณ์ของนักเศรษฐศาสตร์จึงไม่ได้มีความแม่นยำมาก กว่าคาดการณ์ด้วยญาณทัศนะ แม้กระนั้นเมื่อจะพูดถึงความเปลี่ยนแปลง ในที่นี้ ก็ได้อาศัยการคาดการณ์อนาคตของนักเศรษฐศาสตร์เป็นพื้นฐาน

สังคมไทยในอนาคตเท่าที่มองเห็นได้นั้น จะนำพามาถึงปัจจุบันหรือไม่ เป็นเรื่องนอกประเด็น แต่สังคมไทยจะเผชิญความเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ซึ่งจะ ทำให้พื้นฐานทางเศรษฐกิจของสังคมไทยเปลี่ยนไปอย่างมาก เช่น แรงงานในภาค การเกษตรจะลดลงจนเหลือน้อยกว่าแรงงานในภาคบริการและอุตสาหกรรม ทำให้ ประเทศไทยไม่เป็นประเทศเกษตรกรรมอีกต่อไป การส่งออกและการท่องเที่ยวจะเป็น รายได้หลักของประเทศมากกว่าที่เป็นอยู่ ทำให้สังคมไทยต้องเข้าไปอยู่ในกระแส เศรษฐกิจโลกมากยิ่งขึ้น ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงด้านพื้นฐานเศรษฐกิจเช่นนี้ย่อม

เห็นได้ชัดว่าจะมีผลต่อพื้นฐานทางการเมือง, สังคมและวัฒนธรรมของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ทั้งนี้รวมถึงผลกระทบที่มีต่อจริยธรรมของไทยด้วย ในที่นี้จะเลือกความเปลี่ยนแปลงด้านที่เห็นว่ากระทบถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ใน ฐานะปัจเจก, มนุษย์กับสถาบันทางสังคม, มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับบรมธรรมมากกว่าถึงเท่านั้น อันได้แก่ความเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ, การขยายตัวของเมือง, การใช้ทรัพยากร, การขยายตัวของปัจเจกชนนิยม, และลักษณะโลกาภิวัตน์

๑) อาชีพ

เพียงเมื่อก่อนสมัยการพัฒนาเมื่อ ๓ ทศวรรษที่แล้วมา ประเทศไทยมีประชากรในอาชีพเกษตรกรรมถึงเกือบ ๙๐ เปอร์เซ็นต์ ในปัจจุบันนี้เหลือประชากรในภาคเกษตรกรรมเพียง ๖๕ เปอร์เซ็นต์ คาดการณ์ว่าอีก ๗ ปีข้างหน้าประชากรในภาคการเกษตรจะลดลงไปอีกคือเหลือเพียง ๕๑ เปอร์เซ็นต์ของกำลังแรงงาน ในขณะที่แรงงานในภาคบริการและหัตถอุตสาหกรรมจะมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเป็น ๓๑ และ ๑๓.๘ เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ^๓

จะเห็นได้ว่าแม้ประชากรในภาคเกษตรกรรมจะลดลงไปเรื่อยๆ แต่จำนวนของประชากรในภาคการผลิตนี้ก็ยังมีจำนวนสูงสุดต่อไป ในขณะที่ผลิตภัณฑ์มวลรวมที่ได้จากภาคการเกษตร ซึ่งมีประชากรอยู่มากนั้นมีเพียง ๑๒.๕๑ เปอร์เซ็นต์ใน พ.ศ. ๒๕๓๓ ฉะนั้นประชากรในภาคการผลิตจึงมีรายได้ต่ำกว่าประชากรนอกภาคการเกษตรอย่างมาก เมื่อแบ่ง GDP ตามรายหัวประชากรแล้ว จะพบว่าประชากรในภาคการเกษตรจะมีรายได้เฉลี่ยเพียง ๑,๐๒๗.๙ บาทต่อหัวต่อเดือน ในขณะที่ประชากรนอกภาคการเกษตรจะมีรายได้เฉลี่ยถึง ๑๓,๕๐๑.๘ บาทต่อหัวต่อเดือน

๓. (TDRI, Urban Population, Employment Distribution and Settlement Patterns 1992, pp. 129-130)

ฉะนั้นสังคมไทยในประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๓ จึงเป็นสังคมที่มีการกระจายรายได้เลวมาก กล่าวคือประมาณ ๒๐ เปอร์เซ็นต์ของระดับสูงจะมีรายได้รวมกันถึง ๕๔.๘๘ เปอร์เซ็นต์ของรายได้รวมทั้งหมด ขณะที่ประชากร ๒๐ เปอร์เซ็นต์ต่ำสุดจะมีรายได้รวมในสัดส่วนเพียง ๔.๕๑ เปอร์เซ็นต์ของรายได้รวมทั้งสิ้น

ความแตกต่างของรายได้อย่างมากถึงเพียงนี้คงยังไม่หมดไปในอีก ๗ ปีข้างหน้า (พ.ศ. ๒๕๔๓) และด้วยเหตุตั้งนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมน่าจะมีความตึงเครียดอยู่มาก อันอาจสะท้อนออกในรูปของความเคลื่อนไหวที่รุนแรงทางการเมือง, ปัญหาอาชญากรรม, และความแตกต่างในวิถีดำเนินชีวิตอย่างไม่อาจเข้าถึงกันได้ง่าย ๆ

แม้ว่าการเกษตรยังเป็นแหล่งงานใหญ่สุด แต่การเข้าใจด้วยว่าได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นเวลาว่าศตวรรษแล้ว การปรากฏตัวของตลาดอย่างรวดเร็วโดยผ่านเส้นทางคมนาคมใหม่เป็นผลดีหรือร้ายต่อชีวิตของเกษตรกรคงเป็นประเด็นที่เถียงกันได้ แต่ที่ชัดเจนก็คือ ไม่มีเกษตรกรไทยที่ได้อะไรจากการผลิตของเขาไม่ถูกกระทบจากตลาดอีกแล้ว สถิติในปัจจุบันชี้ให้เห็นว่าค่าจ้างของรายได้ในครอบครัวเกษตรกรไทยมาจากงานนอกไร่นา ในขณะที่เดียวกันงานจ้างในไร่นาตามฤดูกาลก็มีเพิ่มขึ้น ฉะนั้นความสัมพันธ์ทางสังคมในชนบทไทย ซึ่งครั้งหนึ่งเป็นความสัมพันธ์ในระบบการผลิตเพื่อยังชีพ จึงต้องเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์ในระบบการผลิตเพื่อตลาดมากขึ้น

ในส่วนงานนอกภาคการเกษตร งานด้านบริการดูดซับเอาแรงงานไว้ได้สูงสุดในปัจจุบัน อีกทั้งคาดการณ์ได้ด้วยว่าใน พ.ศ. ๒๕๔๓ ก็ยังจะดูดซับแรงงานไว้ได้มากกว่าการผลิตด้านหัตถอุตสาหกรรมกว่าเท่าตัว (TDRI, ibid., pp. 63-64) อย่างไรก็ตาม งานในสองภาคนี้แตกต่างจากงานอาชีพในการเกษตรเพื่อยังชีพอย่างมาก กล่าวคือ ต้องเข้ามาร่วมอยู่ในองค์กรแบบใหม่ นับตั้งแต่ร้านค้าขนาดเล็กขึ้นไปจนถึงโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ มีระเบียบวินัยอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจไม่มีความจำเป็นสำหรับองค์กรเพื่อการผลิตของเกษตรกรเพื่อยังชีพ

โดยธรรมชาติของงานในภาคบริการ ทำให้ต้องสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ นอกวงการจำนวนมากโดยที่ไม่เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น ขับริบทรถทุกส่ง

ของก็ต้องสัมพันธ์กับผู้บริโภคใช้ถนนร่วมกัน ขายเป็นหน้าร้านก็ต้องสัมพันธ์กับ
ผู้ซื้อซึ่งมีความหลากหลาย ผิดจากการทำงานในหัตถอุตสาหกรรมซึ่งจำกัดความ
สัมพันธ์ให้เหลือเพียงผู้ร่วมผลิต อีกทั้งเป้าหมายของงานก็ค่อนข้างชัดเจนกล่าวคือ
เพื่อผลิตสินค้าอย่างใดอย่างหนึ่ง

อีกประเด็นหนึ่งที่ควรกล่าวถึงไว้ด้วยก็คือความสัมพันธ์กับตลาด เมื่อ
รวมคนในงานอาชีพต่าง ๆ ทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรมแล้ว
จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่ของคนไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคตต้องมีความสัมพันธ์
กับตลาดอย่างเข้มข้น อีกทั้งเป็นตลาดที่จับต้องไม่ได้ กล่าวคือไม่มีความสัมพันธ์
เป็นส่วนตัวกับผู้ซื้อ และด้วยเหตุดังนั้นจึงไม่มีแรงกดดันที่จะต้องรับผิดชอบต่อ
สินค้าหรือบริการที่ตนขาย (แตกต่างจากการผลิตในระบบเพื่อยังชีพ หรือการผลิต
เมื่อตลาดยังแคบ ซึ่งผู้ผลิตมีความสัมพันธ์โดยส่วนตัวกับผู้ซื้อด้วย) ในทางตรงกัน
ข้ามตนเองก็กลายเป็นผู้ซื้อสินค้าและบริการโดยไม่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้
ผลิตด้วย ความสัมพันธ์โดยผ่านระบบตลาดที่ใหญ่และซับซ้อนเช่นนี้ อาจกล่าวได้
ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่กระทบชีวิตของคนไทยอย่างมาก

๒) การขยายตัวของเมือง

ผลจากความเปลี่ยนแปลงดังที่กล่าวข้างต้นนั้น ย่อมทำให้ประชากร
จำนวนมากขึ้นต้องหลั่งไหลเข้ามาอยู่ในเมืองอันเป็นแหล่งสำหรับอาชีพด้าน
บริการและหัตถอุตสาหกรรม ในปัจจุบันมีประชากรอยู่ในเขตเมือง (ใช้นิยามที่
กว้างกว่าเขตเทศบาลและสุขาภิบาล) ประมาณ ๓๒ เปอร์เซ็นต์ ตัวเลขนี้อาจทำให้
เห็นว่าเมืองในประเทศไทยยังมีไม่สู้มากนัก แต่อัตราการขยายตัวเป็นเมืองของไทย
นับว่าสูง อัตราการเพิ่มประชากรของเมืองสูงกว่าอัตราการเพิ่มของประชากรใน
ชนบทเสมอมา แม้ว่าสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นนี้อาจขึ้น ๆ ลง ๆ เป็นบางระยะก็ตาม ใน
ระหว่าง ๒๕๒๘-๒๕๓๑ ประชากรในเขตเมืองเพิ่มขึ้น ๓.๒ เปอร์เซ็นต์ ต่อปี
ในขณะที่ประชากรในชนบทเพิ่มขึ้นเพียง ๑.๕ เปอร์เซ็นต์ โดยเฉพาะในเขต
กรุงเทพมหานคร และปริมณฑล อัตราการเพิ่มประชากรรวดเร็วกว่าส่วนอื่น ๆ
อย่างมาก

คาดการณ์ได้ว่า พ.ศ. ๒๕๔๓ ประชากรในเขตเมืองจะเพิ่มขึ้นถึง ๑๔.๘
ล้านคน ในขณะที่ประชากรในเขตชนบทจะเพิ่มขึ้นเพียง ๐.๓ ล้านคนเท่านั้น
สัดส่วนของประชากรในเขตเมืองจะเพิ่มขึ้นเป็น ๔๖ เปอร์เซ็นต์ (จาก ๓๒
เปอร์เซ็นต์ใน พ.ศ. ๒๕๓๓) แม้ใน พ.ศ. ๒๕๔๓ ก็เห็นได้แล้วว่าประชากรในเขต
ชนบทของไทยจะมีจำนวนลดลง^๔

ความสัมพันธ์ของคนในเขตเมืองย่อมแตกต่างจากความสัมพันธ์ของ
คนในชนบท ซึ่งทำการผลิตเพื่อยังชีพดังที่เคยเป็นมาในอดีตของไทย ระบบเครือ
ญาติซึ่งเป็นฐานของการรวมกลุ่มทางสังคมและการควบคุมทางสังคม ที่สำคัญใน
วัฒนธรรมไทยย่อมลดความสำคัญลง หรือถูกใช้ในอีกลักษณะหนึ่งในขณะที่เมือง
ย่อมมีประชากรหนาแน่นทำให้คนที่ไม่เคยมีความสัมพันธ์กันมาก่อนต้องติดต่อ
เกี่ยวข้องกันทั้งโดยตรงและอ้อมตลอดเวลา แต่เมืองก็ไม่ได้พัฒนาการควบคุมทาง
สังคมขึ้นจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในเมือง

ชีวิตในเขตเมืองทำให้มีความจำเป็นต้องเข้ามาอยู่ในองค์กรแบบใหม่
หลายชนิด เช่น การปกครองท้องถิ่นในระบบเทศบาลหรือสุขาภิบาลก็นับว่า
เป็นองค์กรแบบใหม่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งสมาชิกมีทั้งสิทธิ์และหน้าที่ต้องปฏิบัติอัน
แตกต่างไปจากที่เคยมีมาในวัฒนธรรมไทย นอกจากองค์กรที่เป็นทางการแล้ว
ยังมีความจำเป็นต้องจัดองค์กรที่ไม่เป็นทางการขึ้นสำหรับการดำรงชีวิตในเมือง
เช่น ความร่วมมือในการจัดขยะ, การดูแลสาธารณูปโภคที่ใช้ร่วมกัน, ความร่วม
มือในการป้องกันหรือบรรเทาสาธารณภัย เช่น น้ำท่วม ฯลฯ องค์กรที่ไม่เป็น
ทางการของประชาชนเช่นนี้นับวันจะเพิ่มพูนความสำคัญขึ้น ทั้งนี้เพื่อสอดส่องการ
ทำงานของเจ้าหน้าที่ และร่วมมือกันจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ซึ่งองค์กร
ที่เป็นทางการไม่ได้ทำหรือทำไม่ไหว เป็นต้นว่าการแยกขยะเพื่อคืนแก่โรงงาน
สำหรับการเวียนผลิตซ้ำจะทำได้ผลก็ด้วย การมีองค์กรของประชาชนที่ทำงาน
ด้านนี้รองรับเท่านั้น

๔. (TDRI, ibid., pp. 38-39)

ยิ่งกว่านี้การขยายตัวรวดเร็วของเมืองเกิดขึ้นโดยฝ่ายรัฐไม่ได้ขยายเขตเทศบาล หรือสุขาภิบาลไปตามการขยายตัวของเมืองได้ทัน เช่นในพ.ศ. ๒๕๕๓ ประมาณได้ว่าจะมีประชากรในเขตเมืองซึ่งไม่ได้อยู่ในเขตเทศบาลหรือสุขาภิบาลถึง ๔.๕ ล้านคน ในเขตดังกล่าวนี้ไม่มีการปกครองท้องถิ่นรองรับอย่างเหมาะสม จึงไม่ได้รับบริการที่ประชากรในเขตเมืองพึงได้ หากไม่มีการจัดองค์กรอย่างไม่เป็นทางการของประชาชนขึ้นรองรับก็จะเกิดความวุ่นวายและเสื่อมโทรมในเขตเหล่านี้อย่างมาก

นอกจากด้านบริการที่จำเป็นสำหรับชีวิตในเมืองแล้ว องค์กรที่ไม่เป็นทางการของประชาชน สำหรับการควบคุมทางสังคมก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเช่นกัน ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าองค์กรหรือสถาบันที่เคยมีบทบาทในแง่การควบคุมทางสังคมในวัฒนธรรมไทยเช่นครอบครัว, วัด, การนับถือผี, ครูและอุปัชฌาย์ซึ่งอยู่ในชุมชน, ฯลฯ ไม่ดำรงอยู่ในเขตเมืองอีกแล้ว ในขณะที่องค์กรหรือสถาบันใหม่สำหรับการควบคุมทางสังคมสำหรับชีวิตในเมืองไม่ได้พัฒนาขึ้นเท่าทันกัน ความจำเป็นที่จะต้องมืองค์กรที่ไม่เป็นทางการของประชาชนในเรื่องนี้ในเขตเมืองจึงมีความสำคัญมาก ส่วนหนึ่งของการพิจารณาเรื่องจริยธรรมในการศึกษาในที่นี้ ก็เป็นเรื่องของการสร้างกลไกทางวัฒนธรรมสำหรับการควบคุมทางสังคมเช่นกัน เพราะการมีชุมชนจะเกิดความสงบสุขและระเบียบขึ้นได้นั้น ไม่อาจอาศัยแต่องค์กรที่เป็นทางการเช่นตำรวจ, ศาลหรือคุกเท่านั้น แท้จริงแล้วองค์กรที่ไม่เป็นทางการมีอิทธิพลควบคุมพฤติกรรมของคนได้มากกว่า ดังที่ชุมชนในชนบทไทยเคยอยู่กันอย่างสงบสุขมาตามประเพณี ก่อนหน้าที่องค์กรที่เป็นทางการ เช่น ตำรวจหรือกระบวนการยุติธรรมอื่น ๆ และอำนาจรัฐจะเข้าไปถึงหมู่บ้านอย่างเข้มข้นเช่นทุกวันนี้

อย่างไรก็ตาม เมืองที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในประเทศไทย ไม่ได้พัฒนาองค์กรที่ไม่เป็นทางการ เพื่อการควบคุมทางสังคมขึ้นแทนองค์กร ซึ่งเคยมีมาในชนบท เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างครู-ศิษย์ของโรงเรียนสมัยใหม่ก็ไม่ได้มีความยั่งยืนมั่นคง ดังเช่นความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์และทิดในสมัยก่อน สมาคมศิษย์

เก่าของสถาบันการศึกษาไม่ได้ทำหน้าที่ในการควบคุมทางสังคมเลย แม้แต่การประกาศเกียรติคุณของศิษย์เก่า (ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการควบคุมทางสังคม โดยการกระทำในเชิงบวก) ก็มักจะยกย่องศิษย์เก่าที่มีอำนาจทางการเมืองหรือมีฐานะเศรษฐกิจดี เพื่อดึงความอนุเคราะห์มาแก่สถาบันการศึกษามากกว่าการสรรหาคนดีมีคุณธรรมมายกย่องเพื่อเป็นแบบอย่าง

ควรกล่าวด้วยว่า หากองค์กรที่อาจทำหน้าที่ควบคุมทางสังคมจะได้รับการพัฒนาขึ้นในเมือง ความสัมพันธ์ของคนในเมืองกับองค์กรเหล่านี้ก็จะมีความสัมพันธ์ที่แตกต่างไปจากที่เคยมีมาในหมู่บ้านอย่างมาก เพราะความสัมพันธ์ของคนกับองค์กรในหมู่บ้านจะมีลักษณะเป็นความสัมพันธ์โดยตรงและเชิงส่วนตัวสูง ในขณะที่ความสัมพันธ์ของคนในเมืองกับองค์กรดังกล่าวจะมีลักษณะโดยอ้อม และเป็นเชิงสถาบัน เช่น มีกติกาที่ชัดเจนในความสัมพันธ์

๓) การใช้ทรัพยากร

พื้นฐานของการผลิตคือทรัพยากร ฉะนั้นการใช้ทรัพยากรจึงกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างมาก สิ่งที่ต้องพิจารณาในเรื่องการใช้ทรัพยากรก็คือ ก) ทรัพยากรอะไรที่ถูกนำมาใช้ ข) ปริมาณของทรัพยากรที่ต้องการ ค) ใช้อย่างไร ง) ใช้เพื่ออะไร จ) จัดการการใช้ทรัพยากรกันอย่างไร

ในอดีต เมื่อส่วนใหญ่ของคนไทยทำการผลิตทางเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ ทรัพยากรที่มีความสำคัญ คือ ดิน, น้ำ และป่า ในขณะที่ประชากรมีจำนวนน้อย ทรัพยากรเหล่านี้มีอย่างอุดมสมบูรณ์ เป็นต้นว่าที่ดิน จนถึงประมาณทศวรรษที่ ๒๕๑๓ พื้นที่เพาะปลูกต่อรายหัวของไทยเพิ่มขึ้นตลอดมา^๕ เนื้อที่ป่าทั้งประเทศยังมีถึง ๕๓.๓๓ เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ประเทศใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ส่วนน้ำนั้นปริมาณฝนตกและน้ำท่าก็เพียงพอสำหรับการผลิตเพื่อยังชีพเป็นส่วนใหญ่ แม้มีความแห้งแล้งเกิดขึ้นในบางท้องที่บ้าง

๕. Ammar Siamwalla. "Myths, Demons, and the Future of Thai Agriculture." Thailand's Economic Structure: Towards Balanced Development, (TDRI'S 1992 Year-End Conference), 1992. p. 27

สมรรถภาพที่จะตัดดวงเอาทรัพยากรมาใช้อย่างเต็มที่ในอดีตก็มีจำกัด เพราะปราศจากเครื่องจักรหรือเครื่องทุ่นแรงที่มีประสิทธิภาพ แต่ที่สำคัญกว่านั้น อยู่ที่ว่าความต้องการของคนในการนำเอาทรัพยากรมาใช้มีจำกัดด้วย กล่าวคือ ก่อนที่ตลาดจะเข้ามากำหนดการผลิตของผู้คน การใช้ทรัพยากรอย่างมากเพื่อให้ได้ผลผลิตจำนวนมากเป็นสิ่งที่ไม่มีความจำเป็น เพราะไม่รู้จะเอาผลผลิตไปทำอะไร

อำนาจในการจัดการทรัพยากรในอดีตกระจายให้แก่ชุมชนเป็นสำคัญ แม้ว่ากฎหมายไม่ได้กำหนดไว้เช่นนั้นอย่างชัดเจน แต่เนื่องจากรัฐไม่มีทั้งอำนาจและความสนใจจะเข้าไปจัดการทรัพยากรของชุมชนเกินกว่าที่จำเป็นสำหรับรัฐบาลแบบโบราณ ฉะนั้นคนในชุมชนจึงมีสิทธิ์ร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิตพอสมควร นอกจากนี้เนื่องจากทุกคนทำการผลิตคล้าย ๆ กัน ปัญหาความขัดแย้งในวิธีการใช้ทรัพยากรก็มีน้อยด้วย นอกจากนี้กฎเกณฑ์ที่ชุมชนตั้งขึ้นเพื่อจัดการการใช้ทรัพยากรแล้ว ยังมีวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อที่ร่วมกำกับการใช้ทรัพยากรหรือช่วยในการจัดการทรัพยากรของชุมชนอยู่ด้วย

จะเห็นได้ว่า การใช้ทรัพยากรในประเทศไทยปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากแล้ว เพื่อทำการผลิตซึ่งเพิ่มความหลากหลายซับซ้อน และถูกกำหนดด้วยตลาดอย่างที่เป็นอย่างนี้ ประเภทของทรัพยากรสำคัญที่จำเป็นต้องใช้ก็เพิ่มมากขึ้นอีกหลายอย่าง เกิดความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากรกันอยู่เสมอ เช่น จะขุดลึกในท่ไปใช้ก็ทำให้ต้องเสียพื้นที่การเกษตรไปหรือจะใช้ที่ดินเพื่อทำสนามกอล์ฟก็อาจต้องแย่งน้ำที่จะใช้ในการเกษตร หรือทำอันตรายต่อแหล่งน้ำและสุขภาพของคนอื่น เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงในด้านการใช้ทรัพยากรที่สำคัญก็คือ การผลิตเพื่อตลาดทำให้การประเมินว่าทรัพยากรนั้น ๆ พียงใช้อย่างไร หันไปดูที่มูลค่าเพิ่มซึ่งอาจทำให้เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรนั้น เช่นกล่าวกันว่าสนามกอล์ฟหนึ่งสนามใช้ที่ดินก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มได้มากกว่าการทำนาเป็นหลายร้อยเท่าตัว การบุกเบิกป่าเพื่อทำฟืนหรือไม่ใช่เป็นการเปิดที่ป่าเพื่อทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวอีกต่อไปแล้ว แต่เป็นการเปิดป่าเพื่อผลิตให้ได้กำไรสูงสุด สภาพการใช้ทรัพยากรอย่าง

เข้มข้นซึ่งดำเนินมาหลายทศวรรษนี้ คงจะดำเนินต่อไปในอนาคต หากปราศจากการจัดการที่ดีก็เป็นไปได้ว่าทรัพยากรในประเทศไทยจะไม่สามารถเป็นฐานให้แก่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ต่อไป

ยิ่งกว่านั้น อำนาจในการจัดการทรัพยากรก็หลุดจากมือประชาชนส่วนใหญ่ไปเสียแล้ว เพราะรัฐยื่นมือเข้ามาเป็นผู้จัดการดูแล ทั้งนี้โดยไม่ได้มีการพัฒนาองค์กรของประชาชนขึ้นมาคานอำนาจของรัฐในเรื่องนี้อย่างเพียงพอ ผู้ที่กำหนดการใช้ทรัพยากรจึงเป็นของกลุ่มคนที่สามารถเข้าถึงอำนาจของรัฐได้สะดวก โดยอาศัยอำนาจทางการเมือง หรืออำนาจทางการเงินก็ตาม

คาดได้ว่า ทรัพยากรที่ดินเพื่อการเกษตรซึ่งมีน้อยลง เพราะอัตราการผลิตที่ใหม่ก็ลดลงจนเกือบจะถึงศูนย์ในไม่ช้าด้วย ในช่วงประมาณ ๒ ทศวรรษมาแล้ว จะบรรเทาหลง เนื่องจากการไหลออกของประชากรในภาคเกษตรกรรมเข้าสู่ภาคบริการและพัฒนาอุตสาหกรรม^๖

แต่เนื่องจากการจัดการที่ไม่ดี ที่ดินซึ่งเหมาะแก่การเกษตรเช่นภาคกลาง กลับถูกเปลี่ยนการใช้ไปเป็นแหล่งหัตถอุตสาหกรรมและเมืองมากขึ้น ทำให้ที่ซึ่งจะใช้เพื่อการเกษตรกรรมในอนาคตมีคุณภาพเสื่อมลง เช่น บางคนเชื่อว่าอู่ข้าวอู่น้ำของไทยในอนาคตจะเปลี่ยนจากภาคกลางไปเป็นภาคอีสาน

ทรัพยากรน้ำจะกลายเป็นทรัพยากรที่ขาดแคลนในฤดูแล้ง หากจะให้น้ำพอใช้ทั้งเพื่อการเกษตรและการอุตสาหกรรม รวมทั้งใช้อุปโภคบริโภคในเขตเมืองด้วย จำเป็นต้องมีการจัดการน้ำกันให้อีกลักษณะหนึ่ง เช่น อาจต้องคิดราคาต้นทุนน้ำลงไปในไฟฟ้า, ในการเกษตร, ในโรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ ด้วย เพื่อบังคับให้ใช้น้ำกันอย่างประหยัด

น้ำเป็นเพียงตัวอย่างเดียวของความเปลี่ยนแปลงในด้านการจัดการใช้

๖. (ดู Theodore Panayotou, Chatchai Parasuk, *Land and Forest: Projecting Demand and Managing Encroachment*, TDRI's Year-End Conference, 1990. pp. 38-43)

ทรัพยากร ซึ่งคาดได้ว่าจะต้องเกิดกับทรัพยากรอีกหลายตัว และแน่นอนว่าย่อมมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้น รวมทั้งการเปลี่ยนทัศนคติของคนจากการที่พยายามจะครอบครองธรรมชาติ ตักตวงจากธรรมชาติเป็นทัศนคติที่เป็นมิตรกับธรรมชาติมากขึ้น เพื่อรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของประเทศไว้เป็นฐานสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ตลอดไป

๔) การขยายตัวของปัจเจกชนนิยม

การต้องเข้ามาอยู่ในเขตเมืองก็ตาม การที่ตลาดและรัฐสมัยใหม่ขยายตัวเข้าไปสู่ชนบทอย่างเข้มข้นขึ้นก็ตาม ล้วนเป็นเหตุให้บุคคลมีความสำนึกในปัจเจกภาพของตนสูงขึ้น พร้อมกันไปกับการสลายตัวของพันธนาการเก่าซึ่งเคยผูกพันบุคคลไว้กับครอบครัว, ชุมชน, กลุ่มทางศาสนา, กลุ่มเครือญาติ ฯลฯ ทั้งสิ้น รัฐบาลใหม่ก็มีส่วนในการทำลายพันธนาการของกลุ่มทางสังคมแบบเก่าลง และสร้างสำนึกของปัจเจกชนขึ้นในหมู่พลเมืองเช่นกัน เป็นต้นว่ากฎหมายสมัยใหม่ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมืองก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างพลเมืองกับพลเมืองก็ตาม เป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลกับรัฐหรือปัจเจกบุคคลกับปัจเจกบุคคล กลุ่มทางสังคมที่บุคคลสังกัดอยู่ไม่ต้องรับผิดชอบทางกฎหมายต่อการกระทำของปัจเจกบุคคล แม้ว่ากฎหมายยอมรับการรวมกลุ่มกัน แต่กฎหมายก็มองกลุ่มที่เกิดขึ้นว่าประกอบด้วยปัจเจกบุคคลตามที่ได้จดทะเบียนไว้ หากมีการสลายกลุ่ม กฎหมายก็พร้อมจะให้แบ่งทรัพย์สินและสิทธิและความรับผิดชอบอันพึงมีต่าง ๆ แก่ปัจเจกบุคคลที่มารวมกลุ่มกันนั้น กลุ่มทางสังคมในแง่ที่จึงขาดความคงทนถาวร และมีความสัมพันธ์กันในมิติเดียวคือมิติทางกฎหมายเท่านั้น

การเติบโตของเมืองในประเทศไทยเกิดขึ้นจากการอพยพเข้า มากกว่าการเพิ่มโดยธรรมชาติของประชากรในเขตเมือง ประชากรของเมืองจึงมักไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กันในกลุ่มทางสังคมตามประเพณี เพราะต่างคนต่างมา ทั้งนี้ยกเว้นกลุ่มประชากรรายได้ต่ำในเขตสลัม ซึ่งมีแบบแผนการอพยพย้ายถิ่นโดย

อาศัยระบบเครือญาติ แม้กระนั้นความเปลี่ยนแปลงในชนบทและชีวิตในเมืองก็ทำให้แบบแผนการอพยพเข้าของประชากร รายได้ต่ำเปลี่ยนแปลงไป เช่น การที่คนงานในโรงงานอุตสาหกรรมใช้การเข้าตักแถวเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยร่วมกันอย่างแออัด ทำให้ไม่เกิด "ชุมชน" ขึ้น แม้ว่าแหล่งที่อยู่อาศัยอาจจะมีสภาพแออัดเหมือนหรือยิ่งกว่าสลัมก็ตาม เป็นต้น

การอพยพเข้ามาเพื่อทำงานทำในเขตเมือง พวกรคนจากกลุ่มทางสังคมที่ตนเคยสังกัดอยู่ไปโดยสิ้นเชิง รวมทั้งครอบครัวด้วย กลายเป็นปัจเจกบุคคลที่ต้องตัดสินใจและรับผิดชอบต่อตนเองอย่างเต็มที่ งานอาชีพในเมืองก็มีลักษณะที่เอื้อต่อการแยกตัวจากกลุ่ม เพราะกลุ่มไม่มีบทบาทหน้าที่ในการผลิตอีกแล้ว (เช่น กลุ่มลงแขก นอกจากมีความเป็นญาติ, เพื่อนและเพื่อนบ้านแล้ว ยังมีบทบาทหน้าที่ในด้านการผลิต ในขณะที่กลุ่มที่เกี่ยวพันด้วยกันมีแต่ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ หรือเพื่อน แต่ไม่มีหน้าที่ในการผลิตร่วมกัน สมาชิกต่างทำงานกันคนละบริษัทหรือคนละตำแหน่งหน้าที่ เป็นต้น)

ในชนบท ^{*} พลังของตลาดบังคับให้ความสัมพันธ์ของผู้คนต้องเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์ กล่าวคือมีการซื้อขายกันโดยตรงไปตรงมา นับตั้งแต่แรงงานซึ่งเคยแลกเปลี่ยนกันโดยผ่านกลุ่มทางประเพณี ครอบครัว ซึ่งเคยเป็นหน่วยผลิตด้านเกษตรกรรมร่วมกัน ต้องแตกสลายเพราะสมาชิกของครอบครัวจำเป็นต้องออกไปทำงานนอกภาคการเกษตร ฉะนั้นกลุ่มตามประเพณีซึ่งเคยมีมาย่อมหมดพลังในการทำหน้าที่ของตนเองไปเรื่อย ๆ ไม่สามารถสืบทอดอุดมการณ์และทักษะให้แก่คนรุ่นต่อไปได้ สถิติการบวชเรียนที่ลดลงอย่างมากทั้งในเมืองและชนบท ก็เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นการพังสลายของสถาบันที่ให้ทั้งอุดมการณ์และลักษณะที่จำเป็นในการรวมกลุ่มทางสังคมตามประเพณี

ทั้งหมดเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้สำนึกและวิถีชีวิตของผู้คนให้ความสำคัญแก่ความเป็นปัจเจกชน ฐานสำหรับก้าวรุดคุดและความสำเร็จและความเข้าใจโลกรอบตัวคือความเป็นปัจเจก ระบอบการปกครอง, ศีลธรรม, ศิลปะ, ลัทธิการเมือง, หรือแม้แต่วิทยาการ ฯลฯ ที่ได้รับความนิยมนั้นล้วนมีลักษณะส่งเสริมปัจเจกชนนิยม

ทั้งสิ้น ในแง่หนึ่งสำนึกและวิถีคิดเช่นนี้ย่อมขยายศักยภาพของเอกบุคคล แต่ในขณะเดียวกันจำเป็นต้องพัฒนาจริยธรรมสำหรับความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายต่างมีสำนึกถึงสิทธิส่วนบุคคล, ความเป็นส่วนตัว, ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น, ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ฯลฯ เพิ่มขึ้นกว่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมไทยอยู่ไม่น้อย นอกจากนี้สำนึกในปัจเจกชนนิยมอย่างสูงยังทำให้กลไกในวัฒนธรรมไทยสำหรับการควบคุมทางสังคมลดประสิทธิภาพลงด้วย

ได้กล่าวแล้วในข้อที่เกี่ยวกับการขยายตัวของเมืองว่า สถาบันทางสังคมต่างๆ นั้น นอกจากมีหน้าที่ในด้านเศรษฐกิจ การเมืองและอื่นๆ แล้ว ยังมีหน้าที่ในการควบคุมทางสังคม (social control) อีกด้วย นับเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในสมัยหนึ่งสำหรับการควบคุมทางสังคม อันที่จริงในทุกสังคมนั้นการควบคุมทางสังคมทำได้โดยมีประสิทธิภาพโดยอาศัยสถาบันทางสังคมเช่นการศึกษา, ครอบครัว, ชุมชน ฯลฯ มากกว่ากฎหมายและเจ้าพนักงานของรัฐ กลุ่มทางสังคมตามประเพณีซึ่งเคยพันหนาการณ์คนในเมืองไทยสลายลงไปเป็นส่วนใหญ่ปลดปล่อยบุคคลให้เป็นอิสระเสรีในแง่หนึ่ง แต่ก็ทำให้ขาดกลไกสำหรับการควบคุมทางสังคมไปเป็นอันมาก ในขณะที่วัฒนธรรมไทยอาศัยสถาบันทางสังคมสำหรับการควบคุมพฤติกรรมของคนอยู่มาก เมื่อสถาบันทางสังคมแบบเก่าเหล่านี้ด้อยความสำคัญลงหรือไม่อาจทำหน้าที่ตามแบบเดิมได้อีกแล้ว การปรับวัฒนธรรมไทย เพื่อให้เกิดการควบคุมทางสังคมโดยปัจเจกบุคคลก็ยังไม่ก้าวหน้าเพียงพอ

ผลจากความลึกลับเช่นนี้จะเห็นได้ในสถิติหลายอย่างด้วยกันในปัจจุบัน เช่น ในกรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๓ มีคู่สมรสที่จดทะเบียนสมรส ๔๒,๑๒๘ คู่ แต่ก็มีคู่สมรสที่จดทะเบียนหย่าร้างถึง ๑๐,๐๖๔ คู่ นับเป็นหนึ่งในสี่ของการฉีกสมรส ทั้งนี้ยังไม่นับการหย่าร้างที่ไม่เป็นทางการอีกจำนวนมาก เด็กถึง ๕๐ เปอร์เซ็นต์ในครอบครัวของคนหาเช้ากินค่ำในกรุงเทพฯ อาศัยอยู่ในครอบครัวที่มีพ่อฝ่ายเดียวหรือแม่ฝ่ายเดียว^๗ นอกจากนี้ก็มีสถิติของอาชญากรรม, ผู้ติดยา,

๗. อภิญา ตันทวีวงศ์, "แต่งได้ก็เลิกได้," สยามโพสต์, ๕ ธันวาคม ๒๕๓๕

ปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนของวัยรุ่น ฯลฯ ซึ่งการวิจัยหลายชิ้นชี้ตรงกันว่า ล้วนมีปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากการสลายของกลุ่มทางสังคมซึ่งเคยทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของคนเช่นครอบครัว

แนวโน้มของการขยายตัวของตลาดก็ตาม ของเมืองก็ตาม ดังที่กล่าวแล้วว่าต้องเพิ่มสูงขึ้นในอนาคต ชี้ให้เห็นว่าสำนึกของปัจเจกชนนิยมย่อมจะแพร่หลายมากขึ้นในสังคมไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จริยธรรมอะไรที่จะกำกับพฤติกรรมของคนในฐานะปัจเจกบุคคล

การที่บุคคลมีความผูกพันกับกลุ่มนับตั้งแต่ครอบครัวขึ้นไป ยังทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นไม่อ้างว้างโดดเดี่ยว มีความสามารถจะเผชิญกับอุปสรรคขวากหนามในชีวิตได้ดีขึ้น ปัญหาที่พบในสังคมสมัยใหม่หลายแห่งตรงกันคือ การเพิ่มขึ้นของสถิติการฆ่าตัวตาย ก็น่าจะมีสาเหตุมาจากการสลายตัวของกลุ่มทางสังคมลงเกือบจะสิ้นเชิง ปลอบบุคคลให้กลายเป็นปัจเจกบุคคลที่ไม่มีความผูกพันทางจิตใจกับอะไรในสังคมอีกเลย อันที่จริงในปัจจุบัน การจะให้เหตุผลทางศีลธรรมว่าการฆ่าตัวตายเป็นบาปกลับทำไม่ได้ยาก เพราะเมื่อบุคคลมีชีวิตอยู่เพื่อตนเองแต่ผู้เดียวโดยแท้ จะอ้างว่าชีวิตไม่เป็นของเขาแต่ผู้เดียวก็ย่อมทำได้ไม่ถนัดนักด้วยเหตุดังนั้นบุคคลจึงอาจถือเป็นที่จะเลือกมีชีวิตอยู่หรือจะยุติชีวิตของตนเอง

๔) ลักษณะโลกานุวัตร (globalization)

ความสัมพันธ์ระหว่างกันในโลกปัจจุบันทำให้ทุกส่วนของโลกกลายเป็นส่วนหนึ่งในระบบใหญ่ไปหมด ทั้งนี้ มุ่งว่าจะมองในทางเศรษฐกิจ, การเมืองหรือวัฒนธรรม สิ่งที่เกิดขึ้นในที่หนึ่งในโลกในด้านต่างๆ เหล่านี้ย่อมมีผลกระทบไปถึงส่วนอื่นๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

โลกทรรศน์ที่มองเห็นความเชื่อมโยงของโลกทั้งหมดเช่นนี้ จึงมีความจำเป็นสำหรับความก้าวหน้าทั้งของประเทศและบุคคล โลกทรรศน์เช่นนี้เกิดขึ้นได้จากการมีข่าวสารข้อมูลที่จำเป็น แม้ว่าการสื่อสารคมนาคมได้ขยายตัวขึ้นอย่าง

มากและรวดเร็วในประเทศไทย แต่ก็มีปัญหาอย่างน้อยสองด้านเกี่ยวกับเรื่องข่าวสารข้อมูล ซึ่งอาจจะดำรงอยู่ต่อไปในอนาคตข้างหน้า

ก) ข่าวสารข้อมูลกระจายโดยไม่เท่าเทียมกัน ปัญหาเรื่องนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงความใกล้ไกลจากศูนย์กลาง ซึ่งเป็นแหล่งกระจายข่าวสารข้อมูล แต่รวมถึงการกระจายที่ไม่เท่าเทียมกันในระหว่างคนที่ต่างสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย ข่าวสารข้อมูลเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง ฉะนั้นคนที่กำลังทางเศรษฐกิจย่อมเข้าถึงข่าวสารข้อมูลได้ก่อนและได้มาก อย่างไรก็ตามรัฐสามารถเข้าไปแทรกให้เกิดความเป็นธรรมมากขึ้นได้ ส่วนรัฐไทยทำหน้าที่นี้มากน้อยแค่ไหนก็พึงดูได้จากจำนวนของห้องสมุดสาธารณะและคุณภาพของห้องสมุดสาธารณะ สภาพการกระจายข่าวสารข้อมูลที่ไม่ทั่วถึงเช่นนี้คงดำรงอยู่ในอนาคตข้างหน้าอย่างแน่นอน

ด้านตรงกันข้ามกับการกระจาย คือการรับ ในแง่นี้งานวิจัยเกี่ยวกับด้านรับมีไม่สู้มากนัก หากตั้งสมมติฐานว่าระดับการศึกษาจะเพิ่มสมรรถภาพของการรับข่าวสารข้อมูล ระดับการศึกษาของประชากรส่วนใหญ่ก็ยังไม่สูงนักต่อไปในอนาคต ในปัจจุบันประชากรในกำลังแรงงานของประเทศถึง ๘๓.๒ เปอร์เซ็นต์ที่จบการศึกษาในระดับประถมหรือต่ำกว่า หากสถานการณ์ด้านการศึกษายังเป็นอยู่ดังปัจจุบัน จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๓ ประชากรในกำลังแรงงานที่มีการศึกษาต่ำกว่าเช่นนี้ก็จะยังคงมีอยู่ถึง ๗๖.๗ เปอร์เซ็นต์^๘

ข) ความรอบด้านของข่าวสารข้อมูล ก็นับว่าเป็นปัญหายิ่งมากเช่นกัน เนื่องจากข่าวสารข้อมูลในประเทศไทยถูกรอบงำค่อนข้างมาก ข่าวสารข้อมูลจากภายนอกก็ถูกรอบงำ ด้วยมุมมองและผลประโยชน์ของสำนักข่าวตะวันตก ข่าวสารข้อมูลภายในก็ถูกรอบงำด้วยกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองหรือเศรษฐกิจบางกลุ่ม ยิ่งถ้ามองเรื่องข่าวสารข้อมูลให้กว้างกว่า "ข่าว" แต่รวมถึง "สาร" ที่ถูกสื่อผ่านถึงประชาชนโดยผ่านสื่อมวลชนระบบการศึกษา และวัฒนธรรม

^๘ Chalongsob Sussangkarn, "Population-Education-Workforce : Projections and Simulations," TDRI's Annual Seminar, 1991, p.10

ปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบนของวัยรุ่น ฯลฯ ซึ่งการวิจัยหลายชิ้นชี้ตรงกันว่า ล้วนมีปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากการสลายของกลุ่มทางสังคมซึ่งเคยทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของคนเช่นครอบครัว

แนวโน้มของการขยายตัวของตลาดก็ตาม ของเมืองก็ตาม ดังที่กล่าวแล้วว่า จะต้องเพิ่มสูงขึ้นในอนาคต ชี้ให้เห็นว่าสำนักของปัจเจกชนนิยมย่อมจะแพร่หลายมากขึ้นในสังคมไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จริยธรรมอะไรที่จะกำกับพฤติกรรมของคนในฐานะปัจเจกบุคคล

การที่บุคคลมีความผูกพันกับกลุ่มนับตั้งแต่ครอบครัวขึ้นไป ยังทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นไม่อ้างว้างโดดเดี่ยว มีความสามารถจะเผชิญกับอุปสรรคขวากหนามในชีวิตได้ดีขึ้น ปัญหาที่พบในสังคมสมัยใหม่หลายแห่งตรงกันคือ การเพิ่มขึ้นของสถิติการฆ่าตัวตาย ก็น่าจะมีสาเหตุมาจากการสลายตัวของกลุ่มทางสังคมลงเกือบจะสิ้นเชิง ปล่อยบุคคลให้กลายเป็นปัจเจกบุคคลที่ไม่มีความผูกพันทางจิตใจกับอะไรในสังคมอีกเลย อันที่จริงในปัจจุบัน การจะให้เหตุผลทางศีลธรรมว่าการฆ่าตัวตายเป็นบาปกลับทำไดยาก เพราะเมื่อบุคคลมีชีวิตอยู่เพื่อตนเองแต่ผู้เดียวโดยแท้ จะอ้างว่าชีวิตไม่เป็นของเขาแต่ผู้เดียวก็ย่อมทำได้ไม่ถนัดนัก ด้วยเหตุดังนั้นบุคคลจึงอาจถือเป็นสิทธิที่จะเลือกมีชีวิตอยู่หรือจะยุติชีวิตของตนเอง

๔) ลักษณะโลกาภิวัตน์ (Globalization)

ความสัมพันธ์ระหว่างกันในโลกปัจจุบันทำให้ทุกส่วนของโลกกลายเป็นส่วนหนึ่งในระบบใหญ่ไปหมด ทั้งนี้ไม่ว่าจะมองในทางเศรษฐกิจ, การเมืองหรือวัฒนธรรม สิ่งที่เกิดขึ้นในที่หนึ่งในโลกในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมมีผลกระทบต่อส่วนอื่น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

โลกทรรศน์ที่มองเห็นความเชื่อมโยงของโลกทั้งหมดเช่นนี้ จึงมีความจำเป็นสำหรับความก้าวหน้าทั้งของประเทศและบุคคล โลกทรรศน์เช่นนี้เกิดขึ้นได้จากการมีข่าวสารข้อมูลที่จำเป็น แม้ว่าการสื่อสารคมนาคมได้ขยายตัวขึ้นอย่าง

มากและรวดเร็วในประเทศไทย แต่ก็มีปัญหาอย่างน้อยสองด้านเกี่ยวกับเรื่องข่าวสารข้อมูล ซึ่งอาจจะดำรงอยู่ต่อไปในอนาคตข้างหน้า

ก) ข่าวสารข้อมูลกระจายโดยไม่เท่าเทียมกัน ปัญหาเรื่องนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงความใกล้ไกลจากศูนย์กลาง ซึ่งเป็นแหล่งกระจายข่าวสารข้อมูล แต่รวมถึงการกระจายที่ไม่เท่าเทียมกันในระหว่างคนที่ต่างสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย ข่าวสารข้อมูลเป็นสินค้าอย่างหนึ่ง ฉะนั้นคนที่มีกำลังทางเศรษฐกิจย่อมเข้าถึงข่าวสารข้อมูลได้ก่อนและได้มาก อย่างไรก็ตามรัฐสามารถเข้าไปแทรกให้เกิดความเป็นธรรมมากขึ้นได้ ส่วนรัฐไทยทำหน้าที่นี้มากนักน้อยแค่นั้นก็พึ่งดูได้จากจำนวนของห้องสมุดสาธารณะและคุณภาพของห้องสมุดสาธารณะ สภาพการกระจายข่าวสารข้อมูลที่ไม่ทั่วถึงเช่นนี้คงดำรงอยู่ในอนาคตข้างหน้าอย่างแน่นอน

ด้านตรงกันข้ามกับการกระจาย คือการรับ ในแง่หนึ่งงานวิจัยเกี่ยวกับด้านรับมีไม่สู้มากนัก หากตั้งสมมติฐานว่าระดับการศึกษาจะเพิ่มสมรรถภาพของการรับข่าวสารข้อมูล ระดับการศึกษาของประชากรส่วนใหญ่ก็ยังไม่สูงนักต่อไปในอนาคต ในปัจจุบันประชากรในกำลังแรงงานของประเทศถึง ๘๓.๒ เปอร์เซ็นต์ที่จบการศึกษาระดับประถมหรือต่ำกว่า หากสถานการณ์ด้านการศึกษายังเป็นอยู่ดังปัจจุบัน จนถึง พ.ศ. ๒๕๔๓ ประชากรในกำลังแรงงานที่มีการศึกษาต่ำเช่นนี้ก็จะยังคงมีอยู่ถึง ๗๖.๗ เปอร์เซ็นต์^๘

ข) ความรอบด้านของข่าวสารข้อมูล ก็นับว่าเป็นปัญหาอยู่มากเช่นกัน เนื่องจากข่าวสารข้อมูลในประเทศไทยถูกครอบงำค่อนข้างมาก ข่าวสารข้อมูลจากภายนอกก็ถูกครอบงำ ด้วยมุมมองและผลประโยชน์ของสำนักข่าวตะวันตก ข่าวสารข้อมูลภายในก็ถูกครอบงำด้วยกลุ่มผลประโยชน์ทางการเมืองหรือเศรษฐกิจบางกลุ่ม ยิ่งถ้ามองเรื่องข่าวสารข้อมูลให้กว้างกว่า “ข่าว” แต่มองถึง “สาร” ที่ถูกสื่อผ่านถึงประชาชนโดยผ่านสื่อมวลชนระบบการศึกษา และวัฒนธรรม

^๘ Chalongsob Sussangkarn, "Population-Education-Workforce : Projections and Simulations," TDRI's Annual Seminar, 1991. p.10

โดยทั่วไปแล้ว ก็จะเห็นลักษณะการครอบงำชนิดที่ไม่ให้ทางเลือกอยู่มาก เช่น สิ่งที่ถูกจัดว่าเป็น “ความรู้” นั้น ที่จริงแล้วถูกเลือกสรรมาอย่างเป็นกระบวนการที่จะยกข้อมูลบางอย่างขึ้นเป็นความรู้ในขณะที่ถือข้อมูลบางอย่างว่าด้อยกว่า “ความรู้” ลองนึกเปรียบเทียบ “ความรู้” เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาที่ราชการเป็นผู้นำ กับแนวทางการพัฒนาที่ผู้นำชาวบ้านบางคนเป็นผู้นำ ก็จะเห็นได้ว่า “ความรู้” อย่างแรกนั้นได้รับการเผยแพร่ด้วยทัศนคติว่าเป็น “ความรู้” ที่สำคัญอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่ “ความรู้” อย่างหลังไม่ค่อยมีการเผยแพร่ และถึงจะบอกกล่าวกันก็กระทำด้วยทัศนคติว่าเป็นเรื่อง “รู้ไว้ใช้ว่า” เท่านั้น

ข้อบกพร่องทั้งสองของข่าวสารข้อมูลคือการกระจายที่ไม่ทั่วถึงและความไม่รอบด้านของข่าวสารข้อมูลนี้ทำให้ลักษณะโลกานุวัตรที่กระทบถึงประเทศไทย อาจไม่เปิดทางเลือกใหม่ ๆ ให้แก่ผู้คนอย่างที่น้ำจะเป็นจนกว่าประชาชนไทยจะสามารถขจัดการกับข่าวสารข้อมูลที่ลึกลับไหลเข้ามาอย่างรู้เท่าทัน ในสถานการณ์เช่นนี้ความคิดในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ต่อข่าวสารข้อมูลเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งขึ้นไปอีก

ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับด้านต่าง ๆ ที่กล่าวแล้ว ลักษณะโลกานุวัตรน่าจะกระทบถึงความสัมพันธ์ของคนอยู่ไม่น้อย กล่าวคือ ในระดับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล ความแตกต่างทางวัฒนธรรมและวิถีคิดจะมีมากขึ้น ความขัดแย้งกันในเรื่องความคิดเห็น, รสนิยม, ค่านิยมจะเป็นเรื่องปกติธรรมดา ในระดับสังคม องค์กรที่เข้ามาสัมพันธ์หรือมีส่วนกำหนดชีวิตของคนจะมีลักษณะข้ามชาติมากขึ้น องค์กรเหล่านี้จะมีอำนาจในการกำหนดการใช้ทรัพยากรมากขึ้นด้วย โลกที่มีความซับซ้อนขึ้นนี้ย่อมมีผลกระทบต่อทัศนคติของคนที่มีต่อความสัมพันธ์กับบรมธรรมในวัฒนธรรมของตนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้